

SUSRETI PEDAGOGA

Nacionalni naučni skup

Filozofski fakultet u Beogradu
29. i 30. septembar 2017.

VasPITANJE danas

Zbornik radova

1838

Izdavači

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
Institut za pedagogiju i andragogiju
Čika Ljubina 18-20, Beograd

Pedagoško društvo Srbije
Terazije 26, Beograd

Urednici

dr Milan Stančić
dr Aleksandar Tadić
dr Tamara Nikolić Maksić

Recenzenti saopštenja

Prof. dr Šefika Alibabić
Prof. dr Radovan Antonijević
Doc. dr Biljana Bodroški Spariosu
Prof. dr Miomir Despotović
Doc. dr Saša Dubljanin
Prof. dr Emina Hebib
Doc. dr Aleksandra Ilić Rajković
Prof. dr Branka Knežić
Prof. dr Živka Krnjaja
Doc. dr Ivana Luković
Doc. dr Maja Maksimović
Prof. dr Nataša Matović
Doc. dr Vladeta Milin

Doc. dr Zorica Milošević
Doc. dr Jovan Miljković
Doc. dr Lidija Miškeljin
Prof. dr Kristinka Ovesni
Prof. dr Violeta Orlović Lovren
Prof. dr Dragana Pavlović Breneselović
Prof. dr Aleksandra Pejatović
Prof. dr Lidija Radulović
Prof. dr Vera Spasenović
Doc. dr Zorica Šaljić
Prof. dr Jelena Vranješević
Prof. dr Nataša Vujisić Živkov

Tehnički urednici

dr Milan Stančić
dr Aleksandar Tadić
dr Tamara Nikolić Maksić

Prelom i dizajn korica

Aleksa Eremija

ISBN 978-86-80712-09-3

Odeljenje za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Pedagoško društvo Srbije organizovali su u okviru Susreta pedagoga nacionalni naučni skup sa temom „VasPITANJE danas“. Cilj naučnog skupa je da se kritički preispitaju aktuelna pitanja, dileme i problemi i da se razmene najnovija naučna saznanja o vaspitanju.

Programski odbor skupa

dr Dragana Pavlović Breneselović, redovni profesor, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
dr Nataša Vujisić Živković, redovni profesor, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
dr Radovan Antonijević, redovni profesor, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
dr Živka Krnjaja, redovni profesor, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
dr Snežana Medić, redovni profesor, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
dr Šefika Alibabić, redovni profesor, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
dr Miomir Despotović, redovni profesor, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
dr Vera Spasenović, vanredni profesor, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
dr Emina Hebib, vanredni profesor, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
dr Nataša Matović, vanredni profesor, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
dr Jelena Vranješević, vanredni profesor, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
dr Aleksandra Pejatović, vanredni profesor, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
dr Lidija Radulović, vanredni profesor, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
dr Biljana Bodroški Spariosu, docent, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
dr Lidija Miškeljin, docent, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
dr Zorica Šaljić, docent, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
dr Milan Stančić, docent, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
dr Saša Dubljanin, docent, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
dr Aleksandar Tadić, docent, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
dr Aleksandra Ilić Rajković, docent, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
dr Ivana Luković, docent, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
dr Vladeta Milin, docent, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
Nataša Stojanović, predsednica Pedagoškog društva Srbije
Biljana Radosavljević, potpredsednica Pedagoškog društva Srbije
dr Miroslav Pavlović, Pedagoško društvo Srbije
Nevenka Kraguljac, Pedagoško društvo Srbije

Organizacioni odbor skupa

dr Ivana Luković, docent, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
dr Vladeta Milin, docent, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
MA Nevena Mitranić, doktorand Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu
MA Dragana Purešević, doktorand Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu
MA Maša Avramović, asistent, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
MA Mirjana Senić Ružić, asistent, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
MA Nataša Nikolić, asistent, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
MA Bojana Stojanović, sekretar Pedagoškog društva Srbije
MA Jelena Jovanović, Pedagoško društvo Srbije
Aleksa Eremija, tehnički urednik, urednik sajta Pedagoškog društva Srbije
Slovenka Simić, Pedagoško društvo Srbije
Dragana Spasojević, Pedagoško društvo Srbije
Irena Mučibabić, Pedagoško društvo Srbije
Slavica Ilić, Pedagoško društvo Srbije
Klub studenata pedagogije, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Napomena. Naučni skup je realizovan u okviru projekta Instituta za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu „Modeli procenjivanja i strategije unapređivanja kvaliteta obrazovanja u Srbiji“ (br. 179060, 2011-2017) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije i Razvojnog plana Pedagoškog društva Srbije.

POVRATAK U BUDUĆNOST – AKTUELNOST IDEJA VIĆENTIJA RAKIĆA O VASPITANJU IGROM I UMETNOŠĆU

Nevena N. Mitranić⁷⁰

Doktorand na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu

Apstrakt

Ovaj rad teži da vrati u pedagošku diskusiju teoriju vaspitanja igrom i umetnošću Vićentija Rakića, osvetljavajući njenu aktuelnost u izazovima sa kojima nas suočavaju kompleksnost savremenog vaspitnog konteksta i alternativnih diskursa pedagoške misli. Mada su Rakićeve ideje istaknute kao suština, neće biti postavljene kao okosnica ovog rada. Promišljanje Rakićeve teorije igre i umetnosti odvijaće se u prelamanju koncepta vaspitanja kroz tri „kadra“: prvi kadar nastojeće da ukaže na izazove vaspitanja u savremenom društvenom kontekstu, drugi kadar da ukratko skicira ključne koncepte Rakićeve teorije vaspitanja igrom i umetnoću, a treći kadar da ukaže na neke od konceptata poststrukturalizma i teorija kompleksnosti koji se pomaljaju kao značajni za savremenu pedagošku misao. Zaključak ovog rada podvlači kao okosnicu vaspitanja danas promenu kao proces i kao kapacitet vaspitno-obrazovnog konteksta, ukazujući na aktuelnost ideja Vićentija Rakića i značaj angažovanja u aktiviranju i razvijanju njegove misli u pedagoškoj teoriji i praksi.

Ključne reči: vaspitanje, Vićentije Rakić, poststrukturalizam, teorije kompleksnosti, promena.

Uvod

Ime Vićentija Rakića (1881-1969) poznato je u srpskim pedagoškim krugovima, ali se retko javlja u naučnim i stručnim radovima. Uvaženi pedagog i profesor Filozofskog fakulteta ostao je zapamćen po revolucionarnoj doktorskoj disertaciji: „Vaspitanje igrom i umetnošću“ (1911), ali se njegova promišljanja umetnosti i igre retko ističu u razvijanju vaspitne prakse. Otud potreba da pomenuto Rakićevo delo otvorimo kao polje mogućnosti u pitanju vaspitanja danas. Obim i način vođenja ovog rada ne dozvoljavaju šire bavljenje Rakićevim likom i delom – rad je usmeren na dovođenje Rakićevih ideja u susret i kontekst, vodeći se stavom da teorijski okviri nisu ređanja misli, već koncepti koji „eksplodiraju u različitim poljima“ (Lester, 2016) i da potencijali teorije izranjaju u njenom prelamanju kroz prizme drugih ideja i konteksta (Barad, 2003). Ograničenja formata rada ne dozvoljavaju da ova zamisao bude ispraćena u punom zamahu, te će koncepti i konteksti oko kojih se ovaj rad gradi ostati u skicama, tek kao provokacija za promišljanje i p(r)oigravanje.

⁷⁰ E-mail: nevena.mitranic@gmail.com

Mada je Rakićeva misao istaknuta kao suština ovog rada, neće biti uzeta i za okosnicu – rad će se razvijati prelamanjem koncepta vaspitanja kroz tri „kadar“: prvi kadar nastojaće da skicira izazove vaspitanja u savremenom društvenom kontekstu, drugi kadar da osvetli ključne koncepte Rakićevog dela „Vaspitanje igrom i umetnošću“, a treći kadar da ukaže na neke od ideja poststrukturalizma i teorija kompleksnosti, značajne za savremenu pedagogiju. U skladu sa naslovom rada, koji ukazuje na jednaku važnost prošlosti i budućnosti u aktuelnom, drugi i treći kadar prikazani su jedan pored drugog, kako bi se osetila rezonanca među idejama koje se u njima otvaraju.

Prvi kadar: Vaspitanje u savremenom društvenom kontekstu

Bez ambicioznih namera, a sa željom da se zaviri izvan naučnih radova, pristupajući temi kao svaki „digitalni urođenik“⁷¹ i unoseći sintagmu: „vaspitanje danas“ u internet-pretraživač, autorka se susrela sa novinskim člancima, raspravama na roditeljskim portalima, sa forumima i blogovima. Dominantno zastupljene teme kojima se oni bave daju parcijalizovanu sliku vaspitne problematike i mogli bi se sumirati u temama „problematičnosti“ današnje omladine, fizičke kazne u vaspitanju, seksualnog i religioznog vaspitanja, a komentari čitalaca često ukazuju na nemogućnost vaspitanja deteta u širem društvenom kontekstu koji je sam „nevaspitan“.⁷²

U susretu sa ovim sadržajima, teško je odupreti se utisku izgubljenosti nad pitanjem smisla vaspitanja danas. Ideja vaspitanja u koju smo se ušuškali – kao svrsishodnog delanja kojim odrasli prenose na mlade kulturne vrednosti i načine življenja, propada pred neizvesnošću savremenog konteksta. Tehnologija i sredstva masovne komunikacije postala su novi prostor življenja kako odraslih, tako i dece i mladih, intenzivirajući kompleksnost naših etičkih, ontoloških i epistemoloških postavki. U vremenu „post-istine“ u kom objektivne činjenice i ekspertiza gube značaj u usmeravanju svakodnevnice (Peters, 2017), pravac kulturnog i društvenog razvoja čini se neizvesnim, a tradicionalno shvaćeno vaspitanje kao priprema za budućnost – nemogućim. Praksa institucionalizovanog vaspitanja i obrazovanja odavno se ustoličila kao medijum društvene segregacije dece, dovodeći u pitanje mogućnost zajedništva dece i odraslih u suočavanju sa izazovima svakodnevnice i zajedničkom transformisanju životnih okolnosti (Marjanović, 1987), te preteći da svede potencijal vaspitanja na lekcije bontona u slobodnom vremenu.

⁷¹ Termin „digitalni urođenici“ uveo je u upotrebu Mark Prenski 2001. godine, referišući njime na osobe koje su odrasle u digitalnom dobu i čije navike, stavovi i preferencije su formirane življenjem u digitalizovanom okruženju.

⁷² Kao jedan od primera mogao bi se navesti sledeći komentar:

“Imam dvoje dece i vaspitavam ih da nikome ne čute, da poštuju starije i da je Srbija zemlja propasti... Ovde je kriminal biti pošten i vredan radnik...” (daxy (2017, 18. Mart). Re: “Vaspitanje je najvažnije: Naučite dete da bude dobar čovek” [Blog Comment]. Dostupno na:

<http://www.kurir.rs/zabava/zena/2735649/vaspitanje-je-najvaznije-naucite-dete-da-bude-dobar-covek>)

Zatekli smo se u tenziji između kompleksnosti življenja i navike misli da traga za univerzalnim rešenjima, vodeći se linearnom logikom koja bi najpre utvrdila ciljeve, pa tek potom pozivala na angažovanje. U želji da ukaže na tenzičnost kao prostor transformacije i otvori liniju drugačije promisli u odgovoru na izazov vaspitanja danas, autorka se poziva na misao Helmuta Plesnera:

*Nova odgovornost položena je na čovečanstvo... da dopusti realnosti da uprkos svojoj relativnosti bude realnost.*⁷³

(Plessner, 2003, prema: Ernste, 2004)

**Drugi kadar:
Teorija Vićentija Rakića o vaspitanju
igrom i umetnošću⁷⁴**

**Treći kadar:
Vaspitanje u svetlu teorija kompleksnih
sistema i novog materijalizma**

Temeljna misao Rakićeve teorije je da se sav život javlja u dva osnovna oblika: u promenama i ponavljanjima, i da razvoj životnih snaga zavisi od njihove izbalansiranosti. Ukazujući na dominaciju ponavljanja – ustaljenih tokova i mehaničkih radnji u organskom svetu, Rakić ističe značaj jačanja snaga za promenu, kako bi se osnaživala voljna delatnost kao vodeća delatnost kojom se život ostvaruje.

Opšte stanje stvari odražava se u strukturi pojedinačnih živih bića, te su snage ponavljanja i snage promene osnovne funkcije života čoveka. Nedostatak ravnoteže u ispoljavanju ovih snaga ometa razvoj -

Teorije kompleksnih sistema akcentuju svet i život kao kompleksne sisteme – fluentne mreže nelinearnih odnošenja, koje sebe grade u samom svom kretanju, balansirajući između reda i haosa (Pipere, 2016; Stirling, 2014). Sistem se ostvaruje i razvija transformišući se, a red u njemu nije mu predodređen, već izranja u samom procesu transformacije (Mason, 2008). Poststrukturalističke teorije novog materijalizma akcentuju značaj dinamičkog sagledavanja odnosa, ukazujući na ne-pre-postojanje ma kog subjekta ili objekta, već na njegovo performativno (re)konfigurisanje u kontekstima, odnosima i praksama (Barad, 2003). Otud, intenziviranje sila života iziskuje transformativan, aktivan, relacioni odnos sa njima.

Svet kao kompleksan sistem ima fraktalnu strukturu - oblik celine odražava se u pojedinačnim delovima (Marks-Tarlow, 2010), te je i čovek kompleksan sistem. Ovakvo razumevanje pojedinca zahteva

⁷³ "A new responsibility is being conferred upon mankind... to let reality just in spite of its relativity be reality." (prev. aut.)

⁷⁴ Ceo drugi kadar pisan je na osnovu reference: Rakić, V. (1946). *Vaspitanje igrom i umetnošću*. Beograd: Prosveta.

rasplinjuje snage promene, sužava voljnu delatnost, dovodi do ukočenosti utvrđenih oblika delatnosti i onemogućava kako individualni tako i društveni preobražaj. Kako prilike koje provociraju snage za ponavljanje dominiraju, prema Rakiću se „pravo vaspitanje“ ogleda u razvoju snaga za promenu, u privikavanju na procesualnost i fluentnost sveta i u snaženju volje za transformativno delanje u svetu. Snage za promenu ispoljavaju se u spletu inteligencije, volje i oduševljenja, a u situacijama konflikta koji izaziva organizovanje i samoorganizovanje u dinamičnom odnošenju, te se i pravo vaspitanje ogleda u otvaranju prilika za ovakve situacije slobodnog životnog obnavljanja. Jačanje snaga za promenu nosi dublje razumevanje, potpunije razmatranje, prevazilaženje ograničenosti u mišljenju i delanju, te omogućuje i da se snage za ponavljanje dalje obrazuju, oplemenjujući duhovni razvoj pojedinca i suprotstavljajući se stagnaciji društva.

Rakić posmatra igru i umetnost kao modalitete slobodnog životnog obnavljanja, a u kojima je konflikt kao okidač transformacije izazvan dovođenjem stvarnosti u odnos sa promenjenim uslovima i sa spoljnim promenljivim faktorima, i u kojima je promena podstaknuta odvajanjem od praktičnih delatnosti i nalaženjem inspiracije u samom procesu transformacije i težnji ka većoj unutrašnjoj slobodi bez koje ne bi bio moguć nikakav napredak i usavršavanje - time ni pravo vaspitanje.

rekonceptualizovanje pojma individualnosti i identiteta u mreži dinamičnih odnošenja koja nije predodređena. Poststrukturalizam, unoseći tenzičnosti „razlike“ (Wagenaar, 2011), „postojanja i postajanja“ (Deleuze & Guattari, 1987; prema Sellers, 2013) i „intraaktivnosti“ (Barad, 2003) čini postojanje individue kao same po sebi nemogućim. Ljudski razvoj i adaptacija neodvojivi su od transformacije sebe i sveta u susretu (Bergen, 2009), u oživljavanju višestrukosti kompleksnog sopstva (VanderVen, 2006). U tom smislu, vaspitanje se otvara kao zajedničko eksperimentisanje dece i odraslih u polju tenzičnosti kompleksnog sveta, noseći potencijal transformacije razumevanja, konteksta i odnosa, a kojim se transformišu i deca i odrasli i okruženje.

U ovako shvaćenom vaspitanju, igra i umetnost nose naročiti potencijal kao kritičke transformacije u tenzičnosti „prostora između“ (Sellers, 2013), kao kretanja koja u sebi sadrže nekonačnost mnogostrukosti (Eichberg, 2011; prema Seath, 2011), kao intra-aktivna polja u kojima se „oseća, kreće, oseća kretanje i kreće spram osećaja“ i iz kojih izranja „radost življenja kao kapacitet kompleksnog sistema“ (Lester & Russell, 2014).

Zaključak: Prelamanje kadrova

U prelamanju kadrova kroz koje je priča vođena izranja važnost promene kao procesa, i kapaciteta za promenu kao kapaciteta vaspitno-obrazovnog konteksta. Aktuelni naponi razvijanja kvaliteta predškolskog vaspitanja i obrazovanja u Srbiji u skladu su sa ovim zaključkom, težeći sistemskim promenama kao transformaciji paradigme iz koje pitanju vaspitanja pristupamo (Pavlović-Breneselović, 2009), a koja poziva na postmoderni i poststrukturalističko razumevanje sveta, vrednosti, nauke i vaspitanja i obrazovanja (Krnjaja i Pavlović-Breneselović, 2013). U postmodernističkom okviru kurikuluma zajednička igra dece i odraslih u srži je vaspitno-obrazovnog procesa kao otvaranje sveta mogućnosti i kao polje rekonstrukcije odnosa moći u vrtiću, a u kojem se ostvaruje dobrobit deteta (*Ibid*).

Mada štura, skica Rakićevih ideja data u drugom kadru ove priče osvetljava kako je prostor za promišljanje i aktiviranje (u/sa) fleksibilnosti, umetnosti i igr(i/om/)e već otvoren kao jedna od putanja pedagoške misli u Srbiji. Njegovo ostvarivanje i razvijanje, međutim, oslanja se na naše svakodnevne postupke, kako u nauci, tako i u praksi. Polja mogućnosti u koja ulazimo i koraci koje možemo preduzeti nisu predmet ovog rada. Za sada, autorka se nada da makar provocira pitanje možemo li se sa Rakićevom misli u praksi aktivirati i šta još vaspitanje danas može da znači pridemo li mu zajedno u stvaranju i igri kao „tekućoj drami re-kreiranja smisla postojanja čovečanstva“ (Wall, 2013).

Literatura

Barad, K. (2003). Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes To Matter. *Signs: Journal of Woman in Culture and Society*, 28(3), 801-831.

Bergen, D. (2009). *How Nonlinear Dynamic Systems Inform Meaning and Early Education*. Available at: <http://chaoscomplexityineducation.wikidot.com/research:papersindex> (retrieved on March 1, 2017).

Ernste, H. (2004). The pragmatism of life in poststructural times. *Environment and Planning*, 36, 437-450.

Krnjaja, Ž. i Pavlović-Breneselović, D. (2013). Quality Early Childhood Education Curriculum Framework in Postmodern Perspective. In Despotović, M. and Hebib, E. (Eds.), *Contemporary Issues of Education Quality* (pp. 13-29). Belgrade: Institute for Pedagogy and Andragogy.

Lester, S. & Russell, W. (2014). Turning The World Upside Down: Playing as the Deliberate Creation of Uncertainty. *Children*, 1, 241-260.

Lester, S. (2016). *Bringing play to life and life to play: Different lines of enquiry*. PhD thesis, University of Gloucestershire. Available at: <http://eprints.glos.ac.uk/4328/1/SL%20PhD%20thesis%20final%20redacted%20signature%20only.pdf> (retrieved on June 5, 2017).

Marjanović, A. (1987). Protivrečna pitanja javnog vaspitanja predškolske dece. *Predškolsko dete*, 1-4, 11-27.

Marks-Tarlow, T. (2010). The Fractal Self at Play. *American Journal of Play*, 3(2), 31-62.

- Mason, M. (2008). Complexity Theory and the Philosophy of Education. In Mason, M. (Ed.), *Complexity Theory and the Philosophy of Education* (pp. 1-15). Chichester: Wiley - Blackwell.
- Pavlović-Breneselović, D. (2009). Promene u vaspitnoj praksi: izvodljivost i/ili kompatibilnost. *Pedagogija*, 64(2), (319-324).
- Peters, M. (2017). Education in a post-truth world. *Educational Philosophy and Theory*, 9(6), 563-566.
- Pipere, A. (2016). Envisioning Complexity: Towards A New Conceptualization of Educational Research for Sustainability. *Discourse and Communication for Sustainable Education*, 7(2), 68-91.
- Rakić, V. (1946). *Vaspitanje igrom i umetnošću*. Beograd: Prosveta.
- Seath, J. (2011a). *A philosophical inquiry into engagement with connectivity in the fabric plane of play*. Available at: <https://playworkings.wordpress.com/play-connectivity/aphilosophical-inquiry-into-engagement-with-connectivity-in-the-fabric-plane-of-play/> (retrieved on June 22, 2017).
- Sellers, M. (2013). *Young Children Becoming Curriculum*. London: Routledge.
- Stirling, D. (2014). Learning and Complex Adaptive Systems. Learning Development Institute. Available at: https://www.researchgate.net/publication/266141276_Learning_and_Complex_Adaptive_Systems (retrieved on March 5, 2017).
- VanderVen, K. (2006). Attaining the Protean Self in a Rapidly Changing World: Understanding Chaos through Play. In D. P. Fromberg & D. Bergen (Eds.), *Play From Birth to Twelve: Contexts, Perspectives and Meanings* (pp. 405-415). New York: Routledge.
- Wagenaar, H. (2011). *Meaning in Action. Interpretation and dialogue in policy analysis*. New York: M.E. Sharpe.
- Wall, J. (2013). All the World's a Stage: Childhood and the Play of Being. In Ryall, E., Russell, W. & MacLean, M. (Eds.), *The Philosophy of Play* (pp. 32-43). New York: Routledge.